

Ю.М. Петрушенко, В.О. Садовий, С.В. Тарасенко

Міжнародний досвід формування ринку екологобезпечних товарів та послуг

У статті проаналізовано основні тенденції розвитку міжнародного ринку екологічних товарів і послуг; з врахуванням міжнародного досвіду запропоновано механізми та інструменти, які можуть прискорити становлення та розвиток ринку екологічних товарів та послуг в Україні.

Ключові слова: екологобезпечні товари та послуги, міжнародні екологічні стандарти, ринкове регулювання.

ВСТУП

Актуальність теми. Ринок традиційних товарів та послуг досяг у кінці ХХ-го на початку ХХІ-го сторіччя повного насичення. Це зумовило посилення конкурентної боротьби між виробниками, що на фоні підвищення уваги до проблем навколишнього середовища призвело до появи продукції та послуг з якісно новим набором цінностей, насамперед екологічних. Така ситуація спровокувала трансформації не тільки у цінностях споживачів, а й усіх інших учасників системи створення цінностей (виробників, постачальників, дистриб'юторів) і сформувала появу ринку екологобезпечних товарів та послуг.

Сьогодні в Україні відбувається лише становлення ринку екологобезпечних товарів та послуг. Тому актуальним є аналіз міжнародної практики інструментів та механізмів формування та розвитку даного ринку з метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та її розвитку на засадах сталого розвитку.

Ступінь наукової розробки. Аналіз вітчизняної наукової літератури свідчить, що принципи формування ринку екологічних товарів та послуг знайшли відображення у роботах С.М. Ілляшенка, О.В. Прокопенко [3]. Окремі аспекти екологізації підприємницької діяльності досліджували А.М. Вічевич, Т.В. Вайданич, І.І. Дідович, А.П. Дідович, Л.Г. Мельник, В. Я. Шевчук, Ю.М. Навроцький [1, 5, 9].

Проте аналіз міжнародної практики застосування інструментів та механізмів регуляторної політики формування ринку екологобезпечних товарів та послуг у вище перерахованих дослідженнях проводився лише частково.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз основних тенденцій розвитку міжнародного ринку екологічних товарів і послуг; визначення ефективних механізмів та інструментів, які дозволили б прискорити становлення та розвиток ринку екологічних товарів та послуг в Україні.

Петрушенко Юрій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії Сумського державного університету; Садовий Віктор Олександрович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії Сумського державного університету; Тарасенко Світлана Вікторівна, асистент кафедри економіки Сумського державного університету.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією з нових можливостей для українського підприємництва є формування й освоєння ринку екологічних товарів та послуг, який швидко розвивається.

Для позначення даного сегмента ринку у сучасній літературі використовується кілька дефініцій, серед яких найбільш поширеними є екоіндустрія, екологічний ринок, ринок екологічно безпечних товарів та послуг. За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку, екоіндустрія охоплює діяльність з виробництва товарів та послуг для оцінки, попередження, обмеження, мінімізації або усунення екологічних збитків, що завдають водному середовищу, повітрю та ґрунту, а також проблем, пов'язаних з відходами, шумом та екосистемами. Товаром виступають і технології з вищим рівнем екологічної безпеки, якісніші, з екологічної точки зору, продукти та послуги, що зменшують екологічний ризик і мінімізують забруднення та використання ресурсів [7].

Продукція екоіндустрії реалізується на ринку, формуючи в такий спосіб пропозицію на ньому. У формуванні попиту на продукцію екоіндустрії беруть участь усі традиційні економічні суб'єкти – фінансові та нефінансові підприємства, держава, іноземні резиденти, домогосподарства. Ці суб'єкти взаємодіють на ринку екологічно безпечних товарів та послуг зі своїми контрагентами – виробниками, представниками екоіндустрії, в межах інформаційно-кон'юктурного поля.

Ринок екологічно безпечних товарів та послуг перебуває у тісному взаємозв'язку як з іншими секторами товарного ринку, так і з ринком факторів виробництва. Так розвиток ринку екологічно безпечних товарів та послуг стимулює раціональне використання природних ресурсів, сприяє мінімізації негативних наслідків порушення екологічної рівноваги природних систем, удосконаленню методики та практики оцінки збитків, завданих погіршенням якості ресурсів тощо, тобто має безпосередній вплив на стан ринку природних ресурсів. Розвиток ринку екологічно безпечних товарів та послуг впливає і на стан ринку праці – з одного боку, забезпечуючи попит на робочу силу, а з іншого, впливаючи на умови її відтворення.

Специфічним є зв'язок ринку екологічно безпечних товарів та послуг з ринком технологій. Розвиток енерго- і ресурсозберігаючих, мало- і безвідходних технологій фактично означає одночасний розвиток ринку екологічно безпечних товарів та послуг, оскільки ринок відповідних технологій або технологічних ресурсів – продуктів екоіндустрії. Впровадження ж будь-якої новітньої технологічної лінії вимагає в сучасних умовах комплектації її відповідним природоохоронним обладнанням, що, у свою чергу, формує попит на продукцію екоіндустрії [6].

Ще на початку 80-х років двадцятого сторіччя фрагментарно репрезентовані на ринках окремих товарів Західної Європи та Північної Америки галузі, що забезпечували та обслуговували процес виробництва товарів гарантованої екологічної якості, сформували своєрідну екоіндустрію. У 1996 році за деякими оцінками розмір світового екологічного ринку досяг приблизно 425 млрд. дол. у формі доходів, отриманих приватними компаніями та органами приватного сектора. Половина цієї суми припадала на оплату послуг, тоді як друга половина практично порівну розподілялась між продажем обладнання і продажем екологічних ресурсів – таких як водні ресурси, енергія та відновлювальні матеріали [7].

Експерти одностайно оцінюють світовий ринок екологічних товарів і послуг як дуже місткий, динамічний і швидко оновлюваний. Його щорічний приріст становить понад 5%, в окремих країнах темпи приросту прогноуються ще вищими. Зокрема, у країнах

Балтії – до 8% на рік, у Канаді – на рівні 10%. Ринок екологічних товарів і послуг у країнах Східної Європи, включаючи СНД, оцінюється приблизно в 20 млрд. дол., його середньорічний приріст – понад 1% [4].

У світовій практиці дедалі більше утверджується розуміння: охорона навколишнього середовища є економічною інвестицією. Для утворення тресту технологій охорони навколишнього середовища в США інвестори менше ніж за два тижні зібрали 128 млн. доларів, оцінивши це починання як стратегічно вигідне. Заходи щодо охорони навколишнього середовища безпосередньо сприяють зниженню витрат виробництва завдяки скороченню затрат, мінімізації втрат, переробці відходів, зменшенню витрат на покриття ризиків [4].

Довести потенційну можливість досить високого прибутку на прикладі українських підприємств за нинішньої не досить розвиненої та жорсткої законодавчої бази, відсутності дійового економічного механізму стимулювання природоохоронної діяльності досить складно. Хоча і тут є приклади. Зокрема, досвід природоохоронної діяльності ВАТ «Запоріжсталь» демонструє її високу ефективність. Завдяки пуску аспіраційної установки реконструйованої доменної печі №3, що дозволяє вловлювати залізовмісний пил, який знову потім надходить у виробництво, вдалося отримати істотний результат. 35-річний досвід використання ґрунтозахисної системи землеробства й виробництва екологічно чистої продукції в господарстві «Обрій» Шишацького району Полтавської області переконливо свідчить про економічну вигідність інвестування в такі проекти: показник інноваційної привабливості – співвідношення чистого прибутку до суми інвестицій становить 1,3, інвестиції окупаються за три-чотири роки.

Вирішення екологічних проблем часто може об'єктивно сприяти появі нових можливостей і одержанню підприємствами нових вигод.

1. Перед компаніями відкриваються додаткові можливості для розвитку ділової активності, що в остаточному підсумку підвищує їх конкурентні переваги. Фірми та країни, які раніше за інших здійснили капіталовкладення в екологічно чисті технології, стають лідерами на світовому ринку. Технологічна першість на противагу залученню до нових технологій як такому забезпечує більший обсяг доданої вартості й монополне становище у світі бізнесу. Приміром, Німеччина, де діють найжорсткіші екологічні стандарти, збільшила частку експорту екологічних товарів при ослабленні позицій на ринку промислової продукції в цілому. На цю країну припадає 43% екологічних патентів на товари, які отримали міжнародне визнання [4].

Сьогодні підприємства, що впроваджують екологічні технології, мають кращий імідж (статус). Досконаліший загальний імідж є вирішальним чинником для одержання кредитів від банків, державних інституцій комерційних та приватних вітчизняних та закордонних інвесторів.

2. З ринку ідуть конкуренти, нездатні витримати високі екологічні стандарти. У практиці розвинених країн є приклади, коли найбільші компанії ініціювали прийняття певного законодавства й стандартів, зокрема на захоронення відходів у США на початку 90-х років, оскільки вони сприяли тому, що з ринку пішло багато діючих компаній і перешкоджали появі нових конкурентів.

3. Передовий екологічно зорієнтований бізнес захищений від іноземної конкуренції. Так, заборона використовувати імпортні одноразові питні контейнери під приводом обмеження обсягів сміття в Данії сприяла усуненню зарубіжних конкурентів, яким складно й дорого транспортувати продукцію в скляній упаковці при відносно

невеликому обсязі ринку. До речі, переробка пляшок та інших скляних ємностей у Данії становить 99,6% – рекордний рівень у світі. У Швейцарії з 1 листопада 1990 р. діє заборона на виробництво й імпорт полівінілхлоридних пляшок і упаковок.

Зрозуміло, що попит на екологічні товари та послуги, який поки що в Україні невеликий, визначає відповідну пропозицію. Проте й саме по собі зростання екологічного ринку може формувати відповідний попит внаслідок ефективних, дешевих, практичних екологічних рішень, запропонованих виробниками.

Процес приєднання України до ЄС. Європейський Союз висуває до країн-кандидатів високі екологічні вимоги, отже, екологічна реформа неминуча. Необхідно буде, насамперед, заповнити прогалини в природоохоронному законодавстві, наблизити його до вимог Європейського Союзу, для чого потрібно буде прийняти понад 200 законодавчих актів. Це означає, що закони стануть жорсткішими, а правоохоронні заходи – суворішими.

Безсумнівно, важче забезпечити фінансування екологічних заходів. У середньому заходи, необхідні для дотримання природоохоронного законодавства ЄС, оцінюються в 95-145 дол. на душу населення в рік (за оцінками експертів ОЕСР). Це капіталовкладення й експлуатаційні витрати станцій очищення стоків, контроль за забрудненням повітря, експлуатаційні витрати на контроль відходів.

В Україні ж капіталовкладення природоохоронного призначення і поточні природоохоронні витрати становлять тільки близько 15 дол. на душу населення. Та ще й спостерігається тенденція до їх скорочення [4].

Для формування повноцінного ринку екологічнобезпечних товарів та послуг Україні потрібно суттєво вдосконалити національне законодавство по контролю за відходами, а також за хімічними речовинами, що використовуються в сільському господарстві (зокрема, у поводженні з пестицидами). За рівнем забезпеченості системами каналізації і водопостачання, переробки відходів Україна значно відстає від країн ЄС. Якщо в Угорщині 55% населених пунктів мають каналізаційну систему та систему водопостачання, то в Україні лише 26% населених пунктів оснащені водопроводом і значно менше (6%) каналізацією. Відповідно до європейських вимог, каналізаційною системою має бути охоплено не менше 90% населених пунктів.

Вітчизняному бізнесу необхідно підготуватися до жорстких правил світової торгівлі, одним із яких є дотримання екологічних норм і вимог. Українські підприємства, які піклуються про свій імідж і хочуть експортувати продукцію, вже усвідомили (деякі реалізували) нагальну потребу сертифікації за системою управління якістю ISO серії 9000. Також визнана в усіх країнах світу Міжнародна система управління навколишнім середовищем ISO серії 14000. Впровадження системи управління середовищем (EMS) звичайно впливає після впровадження системи управління якістю (QMS). Тим самим підприємствам, які лише починають упровадження системи управління якістю, доцільно паралельно розробляти й впроваджувати систему управління навколишнім середовищем.

Підвищення ролі природоохоронних стандартів зумовлюється і вступом України у Всесвітню організацію торгівлі. При цьому, відповідно до «Кодексу стандартів ГАТТ», національні стандарти варто гармонізувати з міжнародними, у т.ч. і в сфері охорони навколишнього середовища.

Таким чином, тиск із боку ринку, поки що зовнішнього, посилюється. Отже, маємо активізувати попит на екологічні товари та послуги, щоб стимулювати інтенсивний розвиток ринку екологічнобезпечних товарів та послуг в Україні.

Базуючись на аналізі розподілу інвестицій останніми роками, пріоритетними напрямками (сегментами) подальшого розвитку національного екологічного ринку є:

1. Охорона водних ресурсів (приблизно 62% спільних інвестицій).
2. Охорона атмосферного повітря (16%).
3. Охорона надр і раціональне використання мінеральних ресурсів, земель, заощадження природно-заповідного фонду (12%).
4. Раціональне використання, утилізація і переробка відходів (10%) [4].

Але дослідження компанії „Grail Research” під назвою „The Green Revolution”, проведене у 2009 році, яке вивчало думку споживачів про зелені ініціативи відомих компаній – великих гравців у світі корпоративних екологічних програм, показало, що недостатньо підприємствам дбати про довкілля, споживачам потрібні екологічні товари та послуги, які є кращими або, принаймні, не поступаються традиційним (85% опитуваних не мають уявлення про те, що компанії роблять щось „зелене”). Низька освіченість населення щодо екологізації підприємств викликана недостатньою інформатизацією суспільства про екологічні ініціативи [8].

Екологічні ініціативи компаній впливають на купівельний вибір споживача, однак, лише тоді, коли інформацію про них поширюють правильними каналами. Найчастіше про екологічні продукти дізнаються з етикеток та від друзів та знайомих. Далі йде телебачення, друковані медіа та Інтернет.

За досвідом Грінпіс Росії із запровадження знака „Вільний від хлору”, за інших рівних умов люди залюбки віддають перевагу екологічно безпечним товарам, треба лише довести до їх відома цю інформацію. Після піврічної рекламної кампанії в ЗМІ товари, що мають знак „Вільний від хлору”, здобули популярність, а фірма-виробник поліетиленових пакетів, яка отримала такий знак, збільшила продаж на 45% [2].

Таким чином, для становлення та подальшого розвитку ринку екологобезпечних товарів та послуг в Україні необхідно не тільки стимулювати виробників упроваджувати екологічні технології, але й стимулювати попит на екологічні товари шляхом проведення екологічних інформаційних програм та формувати екологічні інститути, які б забезпечували „правила гри” та механізм функціонування ринку екологобезпечних товарів та послуг.

ВИСНОВКИ

Враховуючи міжнародний досвід, для формування і розвитку ринку екологобезпечних товарів та послуг в Україні першочергово необхідно:

- розробити державну програму спеціальних фінансових і кредитних важелів стимулювання виробництва екологічних товарів і розвитку сфери екологічних послуг;
- стимулювати ефективний попит на екологічну продукцію та послуги шляхом проведення інформаційних екологічних програм; формувати екологічні бренди та екологічний імідж виробників та країни;
- сприяти «озелененню» банків (наприклад, упроваджувати програми оцінки банками впливу проектів на навколишнє середовище чи врахування необхідності інвестицій в охорону навколишнього середовища). Як відомо, розробка екологічного блоку питань є дуже важливою для отримання кредитів міжнародних фінансових інститутів, зокрема ЄБРР;
- видавати періодичний інформаційний бюлетень, який міститиме постійно поновлювану інформацію про можливості екологоорієнтованих проектів, розвиток природоохоронного законодавства, а також національний каталог, який включатиме

перелік екологічних підприємств і вироблені ними продукції і послуги, відкрити відповідну сторінку в Інтернеті. Наприклад, таку інформацію в інших країнах, зокрема, Чехії, Угорщини, Польщі, Словаччини, можна отримати з «Довідника екологічного бізнесу», що видається регіональним екологічним центром для країн Центральної і Східної Європи, у Росії – із каталогу «Зелені сторінки»;

- створювати додаткові цільові фонди для інвестування екологічної індустрії, які б сприяли забезпеченню відповідних підприємств стартовим капіталом і фінансуванню їх на ранніх стадіях розвитку або ж виділяти для цього частину вже існуючих урядових фондів, приміром, фондів розвитку підприємств, для фінансування постачальників екологічних товарів і послуг.

1. Вічевич А.М. Екологічний маркетинг / [Т.В. Вайданич, А.М. Вічевич, І.І. Дідович, А.П. Дідович]. – Л., 2003. – 347 с.
2. Вульгар А.Л. Логика общественно-экономического процесса / А.Л. Вульгар, В.И. Щелкунов. – К. : «Ника-центр», 1999. – 239 с.
3. Ілляшенко С.М. Менеджмент екологічних інновацій / С.М. Ілляшенко, О.В. Прокопенко; [за заг. ред. С.М. Ілляшенка]. – Суми : Вид-во СумДУ, 2003. – 266 с.
4. Кравчук В. „Зелена точка” для України / В.Кравчук // Український діловий тижневик. – 2003. – № 24. – С.12-15.
5. Мельник Л.Г. Екологічна економіка / Л.Г. Мельник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 367 с.
6. Попова О. Екологія входить у ринок / О.Попова // Дзеркало тижня. – 2001. – № 40. – С. 4-5.
7. Потапенко Н. Особливості формування ринку екологічно безпечних товарів, технологій та послуг в Україні / Н. Потапенко // Економіка України. – 2001. – №4. – С. 28–29.
8. Укріплення потенціалу країн, що розвиваються, для розвитку сектора екологічних послуг (Записка секретаріату ЮНКТАД). Конференція ООН з торгівлі та розвитку. Женева, 20-22 липня 1998 р.).
9. Шевчук В.Я. Екологічне підприємство / В.Я. Шевчук, Ю.М. Навроцький. – К., 2001. – 458 с.
10. Шлапак С. Зелена революція – це надовго / С. Шлапак. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shlapak.org.ua/2009/10/zelena-revolyuetsia-tse-nadovgo/#more-213>.

Отримано 01.10.2009 р.

Ю.Н. Петрушенко, В.А. Садовий, С.В. Тарасенко

Международный опыт формирования рынка экологически безопасных товаров и услуг

В статье проанализированы основные тенденции развития международного рынка экологических товаров и услуг; с учетом международного опыта, предложены механизмы и инструменты, которые могут ускорить становление и развитие рынка экологических товаров и услуг в Украине.

Ключевые слова: экологически безопасные товары и услуги, международные экологические стандарты, рыночное регулирование.